

FÖRLUSTER

— Hur kan pedagoger stödja och vägleda barns förluster genom leken i den dagliga pedagogiska verksamheten

C-uppsats
Läran och yrkesrollen
Lärare i förskola och förskoleklass, 210hp
30 hp

Alfredsson, Sandra
Andersson, Madelene

Termin 7, 2011

INSTITUTIONEN FÖR PEDAGOGIK, HÖGSKOLAN I BORÅS

HÖGSKOLAN I BORÅS
INSTITUTIONEN FÖR PEDAGOGIK

Arbetets art: Lärarprogrammet, "Lärare för förskola och förskoleklass" 210 högskolepoäng.

Examensarbete "Att utforska pedagogisk verksamhet II", 15 högskolepoäng i utbildningsvetenskap.

Utgivningsår: 2011

Svensk titel: Förlust. Hur kan pedagoger stödja och vägleda barns förluster genom leken i den dagliga pedagogiska verksamheten

Engelsk titel: Loss. How can educator's support and guide children's losses through the play in educational activities

Författare: Alfredsson Sandra, Andersson Madelene

Handledare: Mary-Anne Holfve-Sabel

Examinator: Kristina Bartley

Nyckelord: Sorg, död, förlust, barn, lek

Sammanfattning

Bakgrund:

Ett barn som befinner sig i en förlustsituation är beroendes av de personer som finns i dess omgivning. Barn behöver precis som vuxna uttrycka sina känslor och behov. Enligt forskning leker sig barnen ur de situationer som för dem är svåra.

Syfte:

Syftet med uppsatsen är att studera lekens betydelse för barns bearbetning av förlust. Vi kommer att undersöka hur ett antal pedagoger stödjer och vägleder barnet/barnen i deras bearbetning kring förluster.

Metod:

Vi har genomfört en kvalitativ undersökning utifrån en hermeneutisk ansats. Vi har intervjuat 6 verksamma pedagoger inom förskolan. Vår teori utgår ifrån Sigmund Freud och Erik H Eriksons syn på leken och dess betydelse.

Resultat:

Det visar sig att alla pedagogerna mer eller mindre anser att leken är betydelsefull för barns förlust bearbetning. Avslutet i en förlustsituation enligt pedagogerna är ständigt pågående, det är inget som går att avsluta hur som helst. Utan det är upp till varje barn att bestämma när processen nått sitt slut. Pedagogerna ansåg att leken har en stor betydelse, när det kommer till att stödja och vägleda barnen i deras förluster. I den dagliga verksamheten fanns det tillgång till böcker, krislådor och leksaker för pedagogerna att använda i barnens bearbetning.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1.1 Inledning	4
2.1 Syfte	4
2.2 Frågeställningar.....	4
2.3 Begreppsförklaring.....	4
3.1 Bakgrund	5
3.2 Litteratursökning.....	5
3.3 Äldre tiders syn på leken och dess förändring över tid.....	5
3.4 Forskning kring lek.....	6
3.5 Barn och vuxnas uppfattning av förlust.....	7
3.6 Teoretisk utgångspunkt.....	8
4.1 Metod och ansats	9
4.2 Kvalitativ undersökning.....	9
4.3 Hermeneutiken som ansats.....	10
4.4 Fenomenografi som ansats.....	10
5.1 Genomförandet av intervjuer	10
5.2 Intervju som redskap.....	10
5.3 Val av intervjuform.....	11
5.4 Urval.....	11
5.5 Vårt genomförande av intervjuerna.....	12
5.6 Vår bearbetning och tolkning av intervjuerna.....	13
5.7 Genomförandet av analysen.....	14
5.8 Etik.....	14
5.9 Tillförlitlighet och giltighet.....	15
6.1 Resultat	15
6.2 Lekens betydelse för barns bearbetning.....	15
6.3 Pedagogers stöd och vägledning i barns förlustbearbetning.....	17
6.4 Pedagogers hjälpmedel för barns bearbetning av förluster.....	20
6.5 Avslut av en förlust bearbetning.....	21
7.1 Diskussion	22
7.2 Metoddiskussion.....	22
7.3 Resultatdiskussion.....	23
7.4 Vägledning, stöd och kompetens.....	23
7.5 Betydelsen av lyhördhet i barns lek.....	25

7.6 Skillnader i synsättet om barns förluster.....	26
7.7 Slutsats.....	27
7.8 Didaktiska konsekvenser.....	27
7.9 Vidare forskning.....	28
7.10 Tack.....	28
8.1 Referenser.....	29
Bilagor.....	31

1.1 Inledning

Vi har valt att behandla temat förluster hos barn. Vi anser att det är viktigt som pedagog att kunna stödja och vägleda barnet/barnen i deras bearbetning av förluster. Förluster hos barn kan vara förankrat av olika upplevelser och känslor. Det kan handla om att ett barn förlorar ett gosedjur, sörjer ett överkört djur, en skilsmässa mellan föräldrarna eller ett dödsfall av en anhörig.

Vi har valt begreppet förlust och hur pedagoger kan stödja och vägleda barnens förluster genom leken. Vi anser att vår förförståelse inom ämnet inte är tillräcklig. I Läroplanen för förskolan, Lpfö98 (rev 2010, s.7) nämns det att förskolans uppdrag är att den pedagogiska verksamheten ska vara utformad, så att pedagogerna tar tillvara på barns olika behov och förutsättningar. Pedagogerna bör vara stödjande både för familjen och för det enskilda barnet och dess svårigheter. Det förväntas av pedagogerna att ha en god insikt i hur arbetet i en förlustsituation ser ut och hur pedagogerna bör gå tillväga inom området. Verksamhetens strävansmål är att utgå ifrån barnets bästa, pedagogerna behöver kunna hantera bearbetningen av förluster, om det dyker upp i verksamheten. Om barnet/barnen visar tendenser av att de blir påverkade av händelserna, behöver pedagogerna komma till insikt kring hur de hanterar och talar om ämnet tillsammans med barnet/barnen.

Knutsdotter, Olofsson (2003) framhåller att leken är en naturlig del av barnens vardag, där de kan uttrycka och visa känslor de upplevt. Björklund och Eriksson (2000) påpekar vikten av barnens lek. För barnen är leken det viktigaste sättet att bearbeta livets svåra och mörka sidor. I leken kan barnet/barnen bearbeta, förstå och lär sig leva med svårigheterna. (Björklund och Eriksson, 2000).

2.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att studera lekens betydelse för barns bearbetning av förlust. Vi kommer att undersöka hur ett antal pedagoger stödjer och vägleder barnet/barnen i deras bearbetning kring förluster.

2.2 Frågeställningar

Hur kan pedagoger använda leken som ett hjälpmedel i barnens bearbetning av förluster?

Hur kan pedagogerna stödja barnet/barnen i deras bearbetning kring förluster?

Vad finns det för hjälpmedel för pedagogen att använda i bearbetningen kring barns förluster?

Hur kan pedagogerna avsluta en förlustbearbetning på bästa sätt?

2.3 Begreppsförklaring

Förlust: Begreppet förklaras enligt Nationalencyklopedin (2011) hur en individs psykiska och fysiska agerande och beteende förändras i samband med förluster, som exempelvis att någon dör eller får en allvarlig kroppsskada. I vårt examensarbete kommer vi att definiera begreppet förlust på följande vis, det kan vara att ett barn förlorar något som för dem är

betydelsefullt. Det kan exempelvis vara ett förlorat gosedjur, en skilsmässa mellan föräldrarna, ett överkört djur eller att förlora en nära anhörig. Slutligen kan det vara den egna förlusten av sin hälsa. Vilket kan innebära en kronisk sjukdom som till exempel cancer eller diabetes.

3.1 Bakgrund

Nedan presenteras litteraturen vi valt till vårt tema. Vårt syfte handlar om hur pedagoger kan stödja och vägleda barnet/barnen i deras förluster och hur leken kan hjälpa barnen i deras bearbetning kring förlusten. Litteraturen har ökat och fördjupat vår förståelse kring temat. Den litteratur vi valt att använda oss av speglar lekens betydelse utifrån ett lekteoretiskt perspektiv. Litteraturen och artiklarna vi valt handlar om barns förluster och hur vuxna kan stödja och vägleda barnet/barnen i deras förlust bearbetning. Härmed anser vi att denna litteratur kommer vara ett bra underlag för vårt tema.

3.2 Litteratursökning

Litteraturen vi valt till examensarbetet fann vi via Högskolans bibliotekskatalog. Vi har fått tips genom andra examensarbeten och utefter vad de använt sig av för litteratur. För att få fram utländska artiklar har vi sökt genom bibliotekets databas ERIC (EBSCOhost), där det var svårt att få fram lämpliga artiklar till vårt arbete. Vi fick till slut tag på två stycken brittiska artiklar från 2008, som tar upp temat förluster och hur vuxna kan förhålla sig till att hjälpa barnen på bästa sätt. Böckerna vi hittat handlar till stor del om äldre barn i skolåldern. Det vi fick göra var att bryta ner innehållet i artiklarna och anpassa det till de yngre barnen. Övrigt material vi hittade var dock mer inriktat till barn i allmänhet, därav inte lika strikt riktad till en viss ålder. Både artiklarna och böckerna behandlar ämnet förluster och hur leken kan användas som ett hjälpmedel för barnen. Men också hur vuxna kan vägleda och stötta barn som befinner sig i en förlust.

Litteraturen vi valt att använda oss av speglas mestadels utifrån 1980-1990 talets perspektiv på hur förluster och leken såg ut förr. Eftersom Eriksson och Freuds lek teorier fortfarande är aktuella, har vi valt att utgå från de båda teoretikerna. Forskningen kring förluster har utvecklats under åren, vi hittat litteratur och artiklar kring temat som är nyare som vi valt att komplettera med.

De nyckelord vi använt oss av i litteratursökningen är: sorg, förlust, lek, barn, död.

3.3 Äldre tiders syn på leken och dess förändring över tid

Under medeltiden, antiken och renässansen förekom det inga lek teorier eller funderingar kring leken. Enligt Hägglund (1989) ansågs det inte vara konstigt, eftersom de vuxna inte såg på barnen och deras lek som vi gör idag. Lek förr i tiden ansågs vara naturlig både för vuxna, samhället och för barnen, i nutiden ses leken som en central del i barns liv. I leken kan barnen bearbeta och leka ut de situationer, som kan vara svåra för dem. I dagens samhälle innebär leken så mycket mer än att bara leka. Björklund och Eriksson (2000) poängterar att i barns lek bearbetar, förstår och lär sig barn olika saker. De nämner att leken är ett bra hjälpmedel för barn som har varit med om någon form av förlust eller sorg. De poängterar att i leken kan barnen bearbeta svåra situationer som leder till att de lättare förstår situationen när de får leka ut den svåra händelsen. Hägglund (1989) nämner att under 1700-talet ändrades synen på leken markant. Det var nu som leken sågs som viktig för barnen,

igenom leken inhämtar de lärdomar. Knutsdotter Olofsson (2003) tar upp att barns lek inte alltid är harmonisk, de kan här leka ut hemska upplevelser, farligheter, rädslor och skräck som de i sin vardag varit med om. Hon menar att i barns lek väljer de att känna närhet till de upplevda, och distans till det som känns svårt och hemskt. I leken finns det en yttre och en inre del, där barnens upplevelser och erfarenheter blir synliga och möts. I den inre delen behandlas barnens innersta känslor och i den yttre delen möts barnens upplevelser och deras olika erfarenheter. Den yttre delen bidrar till att kunskaper och erfarenheter skapas mellan barnen (Knutsdotter Olofsson, 2003).

Hägglund (1989) diskuterar att under 1800-talet började människan se leken som ett pedagogiskt verktyg, det diskuterades att lek är något som får oss människor att känna oss fria och att våga uttrycka våra behov. Björklund och Eriksson (2000) nämner att det anses vara viktigt för vuxna men likaså för barnen att agera ut sina egna känslor. De menar att vuxna behöver få utagera och samtala om sina känslor, medan barnen oftast väljer att leka ut sina känslor och behov. Vuxna kommunicerar på ett annat sätt än vad barnen gör, eftersom vi har med oss det verbala språket och kan sätta ord på våra känslor och behov. Barnen har lättare att leka ut sina känslor och behov för att det ska bli förståeligt och meningsfullt för dem (Björklund och Eriksson, 2008).

Hägglund (1989) nämner att under Fröbels tid öppnades en lek och sysselsättningsbarträdgård. Syftet var att ta tillvara på barnens behov för att de skulle kunna utvecklas. Fröbel var den som startade olika kurser för pedagoger som skulle arbeta med de mindre barnen. Han ansåg att det behövdes mer kunskap inom området. Hans syn har fått stor uppmärksamhet för nutidens förskolepedagogik. Fröbels uppfostringssystem utgår ifrån självverksamheten och lekens betydelse i den pedagogiska verksamheten. Björklund och Eriksson (2000) poängterar att om barnet inte själv kan uttrycka sina känslor, måste pedagogerna hjälpa till för att sätta ord på de känslor barnet visar. Barn kan uttrycka sin förlust och sorg i leken. Genom att leka blir vissa delar mer tydliga för barnen. Fröbel ansåg att barnen måste få skapa för att kunna utveckla sin självverksamhet. Björklund och Eriksson (2000) nämner att pedagoger måste våga se det som barnet är med om för att förstå och kunna vägleda barnet/barnen i situationen. De tar också upp olika former av förluster som ett barn kan drabbas av till exempel en förälders död, ett syskon eller en sjukdom. Det kan vara andra händelser som uppkommer i barnets liv och förändrar deras situation, som bidrar till sorg eller förlust. För att möta upp barnet där han/hon befinner sig, bör pedagogerna se situationen ur barnets synvinkel. Det vill säga pedagogen bör vara lyhörd för barnets agerande av situationen som upplevts. Pedagogen rekommenderas att berätta sanningen för barnet som upplevt en svår situation. För att kunna dela den verklighet tillsammans med barnet och inte dölja den. Pedagoger behöver konfrontera sin egen rädsla och oro som uppstått utifrån det som hänt. Så länge pedagogen inte kan göra något åt situationen, kan han/hon inte hjälpa barnet i bearbetningen kring förlusten (Björklund och Eriksson, 2000).

3.4 Forskning kring lek

Lpfö98 (rev 2010) nämner vikten av pedagogers samarbete med både barn och deras föräldrar, för att kunna ge barnet/barnen de bästa förutsättningar och trygghet i den dagliga verksamheten. Ett bra samarbete mellan föräldrar och pedagoger gynnar barnets välmående. Som pedagog bör du möta upp barnet/barnen där de befinner sig för tillfället. Förskolan bör sträva mot att stödja varje barn oavsett vad deras behov och förutsättningar är. Knutsdotter, Olofsson (2003) poängterar hur viktig leken är för barnen, när det kommer till att bearbeta olika händelser som uppstått i deras liv. I leken spelar barnen ut händelserna som för dem

har varit svåra, roliga eller jobbiga, de lär sig också regler, turtagning och ett socialt samspel med sina kamrater. Björklund och Eriksson (2000) tar upp vikten av att barnet/barnen får ta del av olika estetiska uttryckssätt, för att sedan kunna leva ut de händelser som är svåra.

Ett av många områden som nämns i litteraturen är leken. Där kan barnet/barnen gå in i en annan roll, vilket kan vara en fördel för dem i svåra situationer. I barns lek kan de bearbeta livets svåra och mörka sidor, de blir medvetna om hur verkligheten ser ut. Brodin och Hylander (2007) påpekar vikten av vuxnas förhållningssätt gentemot barnen. De påvisar vikten av att bekräfta barns känslor och sätta ord på dem.

Holland (2008, Vol.36) beskriver i sin artikel hur skolan kan stödja barnet/barnen när de upplevt någon form av förlust eller dödsfall. Här poängteras den vuxnas förhållningssätt kring barnens förluster. Vad du som vuxen bör tänka på när ett barn drabbas av en förlust. Hägglund (1989) nämner utifrån Sigmund Freud och Erik H Eriksons perspektiv hur lek teorier ser ut och kan hanteras. Lek teorierna är till stor del knutna till hur barn kan hantera förluster. Det nämns vidare att Freuds lek teorier har blivit användbara inom terapeutisk lekterapi. I en av Freuds (2007) böcker nämner han hur barnen kan gå in och ut i sina fantasier med hjälp av leken. Men även hur barns och vuxnas fantiserande skiljer sig åt. Han beskriver hur vuxna väljer att hålla sina fantasier för sig själva medan barnen uttrycker dem i sin lek. Eriksson (1965) nämner hur viktig leken är för barnens bearbetning, men att en vuxen bör finnas tillgänglig för att öka lekens meningskapande för barnen. Walter (2008, Vol.13) tar upp samhällets syn på barns förluster och sorg. Han utgår ifrån hur vi vuxna väljer att se på barns förluster och sorg bearbetning. Hur pedagogernas syn ser ut speglar av sig på barnen, antingen ur ett positivt eller negativt perspektiv. I en av Dyregrovs (2007) böcker diskuteras det utefter ett vuxenperspektiv på barns sorg och förlust bearbetning. Han vill ge råd och tips till vuxna om hur de kan handskas med barns sorg, förluster och hur de kan diskutera ämnet tillsammans med barnen. Foster (1990) nämner att varje människa någon gång i sitt liv kommer att uppleva någon form av sorg eller förlust. Hon diskuterar barns uppfattningar om död och förlust. Förskolelärares förhållningssätt har således en stor inverkan på barnen (Foster, 1990).

3.5 Barn och vuxnas uppfattning av förlust

Enligt Foster (1990) har vuxna en förförståelse kring död och förlust, de har en uppfattning om vad det innebär oavsett om de upplevt en sådan händelse eller inte. Hon nämner att barnen inte har samma erfarenheter, föreställningsförmågor och kunskaper kring död och förlust som vuxna har. Barnets uppfattning om förluster och död kan vara luddig och oklar, barnets syn på förlust och död är beroendes av dess ålder, utveckling och individuella förutsättningar. Dyvegrov (2007) nämner att barns erfarenheter och deras individuella mognad påverkar hur barnet reagerar, vissa barn kan hantera situationen lättare medan andra tar det hårdare. Han nämner att vuxna stänger ute barnet från begravningssceremonin och deras egna reaktioner på förlusten. Det bidrar till att barnet undanhålls från de vuxnas tillvaro och det kan göra situationen värre för barnet. Han nämner beroendes av vilken form av förlust det handlar om har det en stor inverkan på barnets välmående, det kan handla om ett plötsligt dödsfall, ett husdjur eller ett gosedjur. När både barn och vuxna får vara med om en förlust, får de oftast inverkan på deras mentala förmåga, det vill säga att både vuxna och barn inte hinner förbereda sig på förlusten eller dödsfallet (Dyvegrov, 2007).

”Barns och särskilt småbarns språk- och begreppsutveckling är inte tillräckligt utvecklad för att abstrakta begrepp som ”liv” och ”död” ska kunna ha samma innebörd som hos vuxna (Foster 1990, s.59).”

Björklund och Eriksson (2000) nämner att vuxna oftast håller förluster hemligt för barnen, eftersom de anser att barnen inte förstår vad som sker. Oftast är det de vuxnas rädsla för barnets frågor som bidrar till att förlusten hålls hemlig. Hägglund (1989) nämner att i barns lekar använder de sig av situationer och föremål från den verkliga världen och gör om dem till sin egen bild av världen. Desto mer barnen upprepar samma händelseförlopp i sin lek, desto mer förståligt och obehagligt blir det för barnen.

3.6 Teoretisk utgångspunkt

Vi har valt att använda oss av Erik H Eriksons teori om de olika utvecklingsstadierna och Sigmund Freuds lekteori. Teorierna anser vi vara relevanta för vår studie eftersom de tar upp vikten av leken utifrån olika teorier hos barn. Freud tar upp vikten av leken ur ett lekteoretiskt perspektiv och barnets jagutveckling. Erikson behandlar barnens olika utvecklingsstadium och hur de påverkas av leken. Han diskuterar vad som händer när leken avbryts och inte fullföljs hos barnet. Teorierna stärker hur viktigt det är att stödja och vägleda barnen i deras bearbetning av förluster. Genom teorierna stärks det också hur viktigt det är att närvara som pedagog i barnens lek för att kunna bidra till barnens förlust bearbetning.

Vi har valt att lägga vikten kring hur barnet/barnen bearbetar förluster utifrån leken. Vi kan knyta an till Hägglund (1989) som beskriver Freuds drifter mellan livet och döden. Freuds teori är att barnet/barnen bearbetar händelser som för dem är obehagliga. Freud (2007) poängterar att barnet/ barnen kan skilja på vad som är lek och vad som är verklighet. Han menar också att barnet/barnen kan med hjälp av fantasin påbörja och avsluta leken när de själva vill. Barnet/barnen leker oftast ut det dem tänker på medan vuxna håller sina fantasier och tankar för sig själva. Han menar att barns tankar och fantasier speglas med hjälp av leken medans de vuxna håller sina lekfantasier inom sig (Freud, 2007). Att leka bidrar till en form av lugn och ro inom barnet/barnen. Freuds lekteorier har även speglat av sig inom terapin.

”Eftersom leken ses som barns naturliga sätt att behandla och bearbeta obehagliga händelser/känslor ligger det nära tillhands att terapeuter använder lek för att komma åt och lösa upp psykiska knutar hos barn (Hägglund 1989, s.16)”

Det är viktigt att låta barnen få bearbeta händelserna i sin lek. Leken bör vara på barnens egna villkor, det är inget som pedagogerna kan påskynda eller styra. De bör låta barnen få ta den tid de själva behöver, när det kommer till förlustbearbetning. Björklund och Eriksson (2000) nämner att när vuxna talar med små barn är det svårt att veta hur deras tankar om döden ser ut. Barnen tar tidigt till sig de vuxnas förhållningssätt att hantera döden. De menar att det är viktigt som vuxen att vara uppmärksam på barns frågor, när barnet/barnen själva visar ett intresse. Pedagogerna bör vara uppmärksammade på vad barnet/barnen vill förmedla i sin lek. Att vara observant som pedagog gör att du lättare kan bemöta och vägleda barnet/barnens frågor eller funderingar kring det som tidigare leks. Eriksson (1965) poängterar vikten av att barns lek bör uppmärksammas av en vuxens närvaro för att göra leken mer betydelsefull och meningsfull. Närvaron av en vuxen i barnens lek kan skapa en större förståelse för leken och problem kan bearbetas på ett lättare sätt.

”Eriksson menar att barns sätt att ”leka ut problemen” är en naturlig självläkningsprocess som vi behärskar när vi är barn. Han jämför barns behov av att leka kring sina problem med vuxnas behov av att tala ut om plågsamma händelser (Hägglund 1989, s.21)”

I Hägglunds (1989) citat ovan visar det sig att både barn och vuxna bearbetar samma situationer, fast genom olika tillvägagångssätt. Alla barn har inte språket med sig, leken kan komma att underlätta i de situationer barnen inte verbalt kan uttrycka sig. Vuxna väljer oftast att samtala med andra kring det som hänt, för att rådfråga och på så sätt kunna bearbeta svåra situationer. Walters (2008) nämner precis som Hägglunds (1989) att barn och vuxna kommunicerar på olika sätt, när de hanterar sorg och förlust. Holland (2008) påvisar att barn reagerar olika på förlust och sorg, beroende på vad barnen har för erfarenheter och på deras ålder. I linje med Eriksons teori är den sociala miljön och barnets samspel med miljön viktig. Han menar att barnet påverkas av personer i sin omgivning, det gör att barnets jagutveckling stärks. Utifrån Eriksons teori ses barnets jagutveckling ur ett biologiskt, kulturellt och psykologiskt sammanhang (Hägglund, 1989).

”Children will respond in different ways to loss, depending on their age, experience, personality and the context of the loss they have experienced, they may feel isolated and uncertain (Holland, 2008, s.413).”

Hägglund (1989) diskuterar utifrån Erikssons teori olika utvecklingsstadier. I Erik H Eriksons utvecklingsstadier ingår autokosmisk lek, mikrosfären och makrosfären. I det första utvecklingsstadiet handlar det enbart om barnets egen kropp, det tidiga lekbeteendena hos de yngre barnen. I mikrosfären handlar det om de äldre barnen. Det handlar om barnets eget jag. Fokus är på barnet och att de får vara ifred i sin lek. Blir barnet avbrutet för ofta kan det leda till negativa följder. Det värsta som kan hända är att barnet slutar leka. I makrosfären handlar det om barn i förskoleåldern. Barnet lär sig att leka med andra och inte se andra människor som föremål. Inläringen sker via leken, där barnet kan reparera svåra händelser. Leken är ett utmärkt sätt för barnen att uttrycka sina känslor och upplevelser. Brodin och Hylander (2007) nämner att pedagoger bör vara närvarande både fysiskt och psykiskt, för att kunna stödja barnet/barnen vid behov. Pedagogerna behöver inta ett objektivt förhållningssätt för att inte låta sina åsikter, känslor och upplevelser spegla av sig på barnet/barnen. Det kan i så fall förvärra situationen för dem.

”Brodin och Hylander menar att vill vi förmedla till barnen att alla känslor är OK och inga känslor är farliga är det bättre att ta emot och bekräfta känslan (Brodin och Hylander 2007, s.76).”

Brodin och Hylander (2007) har ett viktigt budskap med citatet ovan. Barnen behöver ha en empatisk förmåga för att kunna känna igen sina egna känslor och andras. Barnen bör bli bekräftade av vuxna och få orden förklarade för sig, för att kunna förstå och omsätta orden till egna känslor. Walter (2008) tar upp samhällets syn på barns förlust och sorg bearbetning. Han utgår ifrån hur vuxna väljer att se på barns förlust och sorg.

4.1 Metod och ansats

4.2 Kvalitativ undersökning

Vi har valt att göra en kvalitativ undersökning i form av intervjuer. I vårt tema behandlas pedagogers tillvägagångssätt för att vägleda och stödja barnen i deras förlustbearbetning i förskolan. Examensarbetet är av en kvalitativ undersökning med intervjuer som verktyg. Det handlar om att intervjua verksamma pedagoger som har erfarenheter av förlust

bearbetningar. I Dimenäs (se Kihlström, 2007) nämns vikten av att tänka på att informera respondenten om vad syftet med undersökningen är, för att de lättare ska kunna svara på frågorna som ställs.

4.3 Hermeneutiken som ansats

Vi kommer att använda oss av hermeneutikens synsätt. Det handlar om att sätta sig in i en annan persons känslor och upplevelser utifrån den empatiska förmågan. Dimenäs (2007) tar upp ett synsätt, nämligen att människor är beroende och ser världen utifrån sociala och kulturella erfarenheter, men dessutom i vilka sammanhang människor befinner sig i.

Hermeneutiken kännetecknas av vilka tidigare erfarenheter människor har kring temat. Vi kan få fram olika perspektiv på hur pedagoger kan arbeta med förlust bearbetningen. Thurén (2008) nämner att våra tidigare erfarenheter och tankar kan påverkas av vilka värderingar tolkaren har och vilka förkunskaper individerna har med sig. Det kan bero på i vilket sammanhang tolkningen sker.

4.4 Fenomenografi som ansats

Fenomenografi handlar om verkligheten som den uppfattas av den enskilda individen. Kihlström (2007) nämner att fenomenografi handlar om upplevelser, erfarenheter och uppfattningar om hur olika människor ser på vår omvärld. Alla har olika uppfattningar om hur olika saker ser ut, är och fungerar. Det beror på individens tidigare upplevelser och erfarenheter, kring det område som ska undersökas.

Marton (1981) menar att människor sätts in i olika individuella klasser, beroendes på hur du som individ ser på ett visst fenomen. Det kan handla om hur mycket praktisk och teoretisk kunskap individen har inom undersökningsområdet. Hallgren och Ljunggren (2008) nämner att syftet med en fenomenografisk undersökning inte är att upptäcka sanningen. En individs uppfattningar kan ändras på grund av olika kunskaper kring ett fenomen om rätt förutsättningar hos individen finns kan lärandet utvecklas.

5.1 Genomförandet av intervjuer

Nedanför redogörs vilket verktyg vi har använt oss av, vilken urvalsgrupp, vårt genomförande (se bilaga 1) och bearbetandet av intervjuerna. Dessutom hur vi förhåller oss till vetenskapsrådets punkter inom etiken.

5.2 Intervju som redskap

Vi valde intervjuer som det lämpligaste redskapet till vår undersökning, för att kunna få fram den bästa information om temat. Trost (2000) förespråkar att val av metod utgörs efter vilket syfte undersökningen har.

Innan en intervju genomförs är det viktigt att fundera på vad det är du vill få fram och vad som är intressant inom området. Efter det kan du börja utforma frågor, som kommer att ställas under intervjutillfället. Lantz (2007) tar upp att skillnaden mellan en intervju och ett samtal är att intervjun har ett relevant syfte, där information samlas in. Förkunskap inom området bör finnas hos de parter som genomför intervjun, för att hålla en hög standard. Lantz (2007) nämner för att kunna genomföra en bra intervju, behövs förkunskaper och färdigheter inom området.

5.3 Val av intervjuform

Intervjuformen som vi använt oss av, är öppna frågor som till viss del är strukturerade. Lantz (2007) diskuterar öppna och strukturerade frågor. Intervjun kan vara öppen om enbart en öppen fråga ställs och respondenten beskriver sina tankar. En intervju kan vara strukturerad, vilket innebär att frågorna är formulerade i förväg. Det finns en bestämd ordning och respondenten svarar utefter varje fråga. Kihlström (2007) nämner att under pågående intervju, bör du tänka på att inte ställa ledande frågor. Det intressanta i genomförandet av intervjun är respondentens föreställningar och uppfattningar. Våra frågor riktas som öppna frågor, vilket innebär att frågorna syftar till att få fram respondentens erfarenheter och upplevelser. Eftersom vi använde oss av öppna frågor var det lättare för respondenterna att öppna upp sig och prata om temat. Det ledde till att det blev en fördel för oss som intervjuare, eftersom vi fick utförliga svar. Med hjälp av de öppna frågorna, har vi följdfrågor kring det svar som respondenten ger, för att kunna få ut det mest intressanta svaren. Frågorna vi valt att ställa till pedagogerna, utgörs av deras erfarenheter och uppfattningar om ämnet. Det är viktigt att kunna sätta sig in i pedagogens situation under intervjun. Det som är negativt med öppna frågor är att de kan vara för öppna. Eftersom respondenterna kan svara utförligt och följdfrågorna besvaras. Detta anser vi har varit svårt när intervjuerna utförts eftersom pedagogerna gärna talade utifrån en fråga och berörde följdfrågorna.

För att kunna få ett bra klimat mellan intervjuaren och respondenten, krävs ett öppet förhållningssätt från både intervjuaren och respondenten. Eftersom vi inte är vana intervjuare kan det bidra till att respondenten känner en viss osäkerhet vid intervjutillfället. Därav blir inte klimatet lika tillfredställande för respondenten. Lantz (2007) poängterar att om intervjuaren blir påverkad av respondentens känslor under intervjun, bör känslorna inte påverkas och styra intervjuaren. Det som kan vara en nackdel med vårt val av intervjuform är att vi inte är vana intervjuare. Vilket kan leda till att intervjuerna inte flyter på och inte lika många följdfrågor ställs Kihlström (2007).

5.4 Urval

Vi har intervjuat verksamma pedagoger inom förskolan i Västra Götalands region. Vi har kontaktat pedagogerna som kommer ingå i vår studie genom telefon och personlig kontakt. De pedagoger som har deltagit i vår undersökning valde vi ut på följande sätt, vi valde två verksamma pedagoger med lång erfarenhet inom förskolan. Vi valde de här två pedagogerna på grund av att vi visste att de hade stött på någon form av förlust i deras arbete i förskolan. Den tredje pedagogen ville delta när vi berättade om vår undersökning berättade hon att förluster hade förekommit på hennes arbetsplats. De tre andra pedagogerna valde vi slumpmässigt ut, genom att se vilka förskolor de finns i vår kommun. När vi kontaktade de tre sista pedagogerna via telefon frågade vi om de varit om de upplevt någon form av förlust i sitt arbete på förskolorna. Det visade sig att pedagogerna vi tillfrågade hade erfarenheter från förlust bearbetning. Vi valde de här sex pedagogerna på grund av deras förkunskaper, erfarenheter och upplevelser av förluster.

Innan intervjuerna gjordes delgav vi pedagogerna intervjufrågorna via mejl. Detta gjordes för att respondenten skulle kunna sätta sig in i vårt tema. Via telefon och mejlkontakt med de aktuella pedagogerna gav vi förslag på tid och datum, där de själva kunde välja vad som passade dem bäst. Trost (2010) tar upp vikten av att bestämma tid och plats för intervjun vid första kontakten med respondenterna. Intervjuaren bör tänka på att presentera temat för

respondenterna vid första kontakten, för att de ska bli införstådda med vad temat handlar om. För att pedagogerna inte skulle känna att det blev stressigt och svaren blir påverkade negativt. Vi har i vår undersökning genomfört 6 intervjuer med verksamma pedagoger.

De pedagoger som deltog i vår undersökning redogörs nedanför.

Pedagog 1

Pedagog 1 tog sin examen 1992 och har arbetat i 15 år som förskolelärare och specialpedagog. Hon har flera grundutbildningar som är förskolelärare, undersköterska och specialpedagog. För tillfället arbetar pedagog 1 som lekterapeut.

Pedagog 2

Pedagog 2 har arbetat inom förskolan i 15 år och tog sin examen som förskolelärare 1996. Hon har arbetat på samma förskola i 15 år. Arbetslaget har gemensamma upplevelser och erfarenheter av förlustsituationer, eftersom de arbetat länge tillsammans.

Pedagog 3

Pedagog 3 kommer från en liten kommun, där hon arbetar som förskolelärare. Hon har arbetat i 35 år och tog sin examen 1981. Hon har en lång arbetserfarenhet av både förskola och förskoleklass. Inför intervjutillfället har hon tagit hjälp av sitt arbetslag och diskuterat frågorna med dem.

Pedagog 4

Pedagog 4 har arbetat inom förskolan i 11 år, hon tog sin examen år 1999 och blev färdig förskolelärare. Hon har en bred kunskap kring förlust bearbetning hos barn eftersom hon är förskolechef på förskolan och delvis jobbar ute i verksamheten.

Pedagog 5

Pedagog 5 tog sin examen som förskolelärare år 1973 och har sedan dess arbetat som förskolelärare. Hon har ingen direkt erfarenhet av barns förluster.

Pedagog 6

Pedagog 6 är utbildad förskolelärare och hon arbetar i en 1-5 års avdelning. Hon har en lång arbetslivserfarenhet inom förskolans verksamhet. Hon tog examen 1988 och har arbetat i 20 år som verksam pedagog.

5.5 Vårt genomförande av intervjuerna

Vi valde att intervjua 6 stycken pedagoger på olika förskolor. När intervjuerna genomfördes har vi båda deltagit, för att underlätta och känna oss tryggare under intervjutillfällena. En av oss ställde frågorna, medans den andra personen antecknade och tog ansvaret för diktafonen. Lantz (2007) tar upp att det underlättar om diktafon används och att intervjuaren kompletterar med anteckningar. Detta underlättar när intervjuaren senare ska gå tillbaka och lyssna på det som sagts under intervjun. Det blir senare lättare för intervjuaren att sammanställa resultatet och analysen av undersökningen.

Innan vi valde att spela in intervjun frågade vi respondenten om han/hon känner sig bekväm med att bli inspelad. Trost (2007) nämner vikten av att fråga respondenten, för att han/hon

inte ska känna sig kränkt. Han poängterar också vikten av att anteckna korta stödord under intervjun (Trost, 2007).

I genomförandet av intervjuerna hade vi huvudfrågor som var utgångspunkten. Vi valde att komplettera med följdfrågor. Enligt Lantz (2007) behöver respondenten förstå föregående fråga tydligt, för att sedan kunna svara på följdfrågan.

När vi genomfört intervjuerna har vi varit noga med att låta respondenterna själva få bestämma, vilken plats intervjuerna ska äga rum på. Trost (2007) nämner hur viktigt det är att skapa en trygg miljö för respondenten. Dem känner sig tryggare och bekvämare i situationen, om miljön är välbekant. Lantz (2007) tar upp miljöns påverkan på intervjuaren och respondenten. Om intervjuaren är nervös och obekvämlig eller om respondenten är det, är valet av plats betydelsefull. Ett otryggt klimat kan hindra och påverka genomförandet av intervjuerna negativt (Lantz, 2007).

För att få ett tydligt och pålitligt svar av respondenten, bör du som intervjuare vara påläst inom ditt tema. Desto tydligare syftet är desto mer ökar validiteten och reliabiliteten i svaren från respondenten. Trost (2007) poängterar att innan du genomför intervjun bör du kunna frågorna utantill, för att intervjun ska flyta på. Om du är trygg med huvudfrågorna visas en större professionalitet inför respondenten. Vi valde att ha Trosts (2007) intervjuguide i åtanke, när vi genomförde våra intervjuer.

5.6 Vår bearbetning och tolkning av intervjuerna

Trost (2007) tar upp att det inte finns någon specifik teknik i hur en kvalitativ studie bör se ut. Du behöver använda din kreativitet och fantasi, för att få ut det bästa av de kvalitativa intervjuerna. När vi bearbetade intervjuerna har vi inte utgått ifrån någon specifik teknik, utan enbart transkriberat ner intervjuerna i ordningsföljd. Vi valde att kopiera originalintervjuerna och stryka under de meningar som ansågs vara viktiga. Lantz (2007) nämner att detta bör göras, för att lättare kunna sälla ut det material som är viktigt för temat. Du bör gå igenom allt material och försöka styra upp det, så att du enbart har kvar det som verkligen går att använda. (Lantz, 2007). Intervjuerna som vi har genomfört har vi gått igenom noggrant, för att kunna hitta informationen som är relevant till temat. Trost (2007) menar att under intervjuer kan nya tankar väckas hos respondenten, likaväl som gamla tankar kan uppkomma. De här tankarna kan användas och kopplas ihop för att få en trovärdig analys.

Trost (2007) poängterar att bearbetningen av intervjuerna skedde till viss del utan att du tänkte på det. När bearbetningen av intervjuerna skedde, började tankar om analysen och resultatet att formas. Därmed skedde bearbetningen utan att vi själva tänkte på det. I kvalitativa intervjuer bearbetas informationen och därefter söks det efter olika beteendemönster, som är kopplade till ditt tema (Trost, 2007). När vi började bearbeta intervjuerna, fann vi olika mönster som framkom av de olika intervjuerna. När vi gick igenom intervjuerna fann vi liknande mönster i betydelsen av barns lek. De andra mönster vi fann var att pedagogerna hade en liknande syn på vad en förlust är och hur den bör bemötas hos barnet/barnen. Ett annat gemensamt drag var att alla pedagoger ansåg att hjälpmedel bör tas tillvara på, när de stödjer och vägleder barnet/barnen i deras förlust bearbetning. Ödman (2007) menar även att alla människor har en förförståelse av det som sedan ska tolkas. Han menar att en tolkning sker och utförs vid en specifik tid och på en förutbestämd plats, av den som deltar i en intervjusituation. Respondenterna fick tilldelat sig frågorna i förväg och därmed kunde de förbereda sig till intervjutillfället. Detta bidrog till att svaren blev mer utförliga av pedagogerna.

5.7 Genomförandet av analysen

Utifrån innehållet av intervjuerna (se bilaga 1) valde vi ut de delar, som vi ansåg vara relevanta för vår analys. Lantz (2007) påpekar att materialet som samlats in behöver vara tillförlitligt. För att få det väsentliga innehållet till analysen, bör vi sälla bort det innehåll som inte är relevant för temat. Under intervjuerna framkom det annan information kring temat som vi fick sälla bort, eftersom det inte var relevant till vårt resultat och till våra frågeställningar. Lantz (2007) tar upp att du kan utgå ifrån ett systematiskt arbetssätt, när du senare granskar din datareduktion. Vi har använt oss av detta arbetssätt, för att få fram de viktigaste delarna som synliggör våra huvudfrågor. En datareduktion är ständigt pågående och föränderlig. Nya tankar och en ökad förståelse sker under datareduktionens gång. Under datainsamlingens gång synliggjordes de väsentliga delarna i resultatet. När vi väl satte oss ner och transkriberade resultatet reflekterade vi noggrannare över det resultat vi fått fram under intervjuerna. Vilket bidrog till att vi vidgade vårt synsätt om förluster av det resultat vi fick fram. Trost (2007) tar upp att intervjuaren inte ska vara enspårig, när han/hon analyserar och bearbetar materialet du fått fram. Intervjuaren bör vara öppen för att hitta nya tillvägagångssätt, när han/hon bearbetar materialet. Genom att vi var två vid intervjutillfällena bidrog det till att vi uppmärksammade olika beteendemönster. De beteendemönster som framkom var att respondenterna hade liknande svar gällande förluster. Det som framkom var hur pedagogerna kan bearbetas barns förluster och eventuellt om de kan avslutas.

Trost (2007) nämner att en del anser att analysen redan påbörjas när första frågan ställs till respondenten. Det andra sättet han nämner är att påbörja analysen när alla intervjuer är avslutade. Det sist nämnda arbetssättet har varit utgångspunkten, för hur vi valt att analysera materialet

Larsson (1986) nämner att en bra forskning kännetecknas av att forskaren väljer rätt metod för att undersökningen ska bli så bra som möjligt, för att sedan få fram kunskaper inom det problemområde som studien går ut på. Innan vi genomförde våra intervjuer valde vi metod och teori som speglade vårt tema. Detta har hjälpt oss både vid utformningen av intervjufrågorna och i analysen. När utförandet av en kvalitativ analys görs använder forskaren sig av materialet som framkommit, därefter försöker han/hon tolka och se innebörden i respondentens uttalanden (Larsson, 1986). Utifrån de intervjuer som gjorts, har vi fått in respondenternas svar och de har tolkat temat utefter våra intervjufrågor. Vi har fått tolka respondentens svar i analysen, för att sedan hitta likheter och skillnader i barns förlust bearbetning.

5.8 Etik

I vetenskapsrådet (2002) nämns det fyra huvudkraven, informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet.

Informationskravet innebär att forskaren förklara för de berörda personerna om vad syftet med studien innebär.

Samtyckeskravet innebär att deltagarna har rätt att bestämma ifall de vill delta eller inte. Konfidentialitetskravet innebär att forskaren kommer att hantera och bevara material och personuppgifter på en säker plats. För att obehöriga inte bör få tillgång till uppgifterna kring de berörda personerna.

Nyttjandekravet innebär att de material som kommer fram i undersökningen enbart får användas i studien.

I vårt examensarbete tog vi hänsyn till de ovanstående regler som finns inom etiken. Vi förhöll oss till informationskravet genom att informerade pedagogerna om vårt syfte med temat. För att pedagogerna skulle få en inblick i vad vårt tema handlade om. När pedagogerna hade fått informationen om vårt syfte kunde de välja om de ville delta i undersökningen eller inte. I vårt tema tog vi tillvara på allt material och deltagarnas personuppgifter bevarades på en säker plats. För att säkerhetsställa att ingen person blir utpekad i undersökningen. Det sista kravet som vi tog hänsyn till är nyttjandekravet. Det materialet vi fick fram under arbetets gång har enbart använts i vår studie. Pedagogernas namn har bytts ut till siffror från ett till sex, för att bibehålla anonymiteten. För att de inte skulle finnas några spår eller kopplingar till de som ingått i vår studie. Dovemark (2007) nämner vikten av att anonymiteten bör behållas.

5.9 Tillförlitlighet och giltighet

Hallgren & Ljunggren (2008) menar för att få en större reliabilitet i undersökningar, är det bra att använda sig av diktafon, för att sedan kunna gå tillbaka och lyssna på det som sagts. Att använda diktafon anser vi har underlättat för oss, när vi senare lyssnat på intervjuerna. Validiteten ökar och resultatet blir pålitligare om båda parterna är med vid intervjutillfällena. Vi båda har deltagit under intervjuerna, vilket bidrog till att de underlättade vår bearbetning av tillförlitligheten och giltigheten. När vi analyserade och bearbetade vårt insamlade material var vi försiktiga med att våra åsikter skulle präglas och synliggöras i sammanställningen av vårt resultat. Lantz (2007) nämner också att man ska inte enbart redogöra för hur resultatet blev, utan som forskare bör du hitta samband mellan respondenternas svar. Eftersom vi letade efter olika likheter och skillnader hos respondenterna i vår analys var vi tvungna att reflektera över de material vi samlat in. För att kunna hitta beteende mönster hos respondenterna var vi tvungna att se samband i de intervjuer som genomfördes. Genom att vi noga har analyserat vårt material och att vi använde oss av öppna frågor under intervjutillfällena, gjorde att vi inte ställde ledande frågor till respondenterna, vilket bidrog till att vår tillförlitlighet och giltighet ökade. Kihlström (2007) poängterar att ledande frågor bör undvikas för att inte påverka respondentens svar.

För att få en bra tillförlitlighet och giltighet i sin undersökning, är det viktigt att ha studerat och läst på om olika teorier. Som forskare bör han/hon ha i åtanke att den som läser studien bör förstå hur forskaren kommit fram till slutsatsen. Vi har tagit del av litteratur och artiklar i vår studie och därför har vi fått en förkunskap inom temats område. Vilket gör att validiteten ökar när vi sedan sammanställer vårt resultat.

6.1 Resultat

I detta kapitel kommer vi att redogöra för våra 6 intervjuer som vi genomfört. För att bibehålla anonymiteten hos de pedagoger vi intervjuat, har vi valt att använda numreringar på respondenterna.

6.2 Lekens betydelse för barns bearbetning

Pedagog 1 nämner att rollekar har en stor betydelse för barns bearbetning av förluster. Hon poängterar att de kan leka ut och tala om förlusten ur ett annat perspektiv. Pedagog 1 poängterar att under deras rollekar, kan det underlätta att en vuxen är närvarande och ställer

frågor om det barnen leker. Hon anser att rollekar har en stor betydelse för barn som har kroniska sjukdomar. Det krävs en längre tid för barnet/barnen att bearbeta och lära sig leva med sin sjukdom.

Pedagog 2 anser att leken är det största hjälpverktyget i barnens bearbetning. För där kan de gå in i en egen värld och ta hjälp av exempelvis dockor om de anser att de behöver det. Rollekarna blir tydligare och barnen kan själva välja att avsluta händelseförloppet när de vill. Pedagog 2 berättade att det förekommer lekar, där barnen låtsas döda varandra. Hon ansåg att det var märkligt och valde att gå in och avstyra leken. Hon samtalade med barnen om vad de menade med att döda varandra. Barnen svarade att de enbart leker på låtsas. Pedagog 2 har reflekterat över att barnen inte ser döden, på samma sätt som vuxna gör. Barnen ser inget fel med att leka lekar, som handlar om döden.

Pedagog 3 berättade att leken har en viktig roll i barns förlust bearbetning. Hon anser att barnen ofta spelar ut sina svåra händelser i form av olika rollekar. De materiella tillgångarna varierar beroende på vad barnen leker.

”Leken är ett bra sätt för barnen att få utlopp för sina känslor. Men jag som pedagog behöver vara lyhörd och se behoven av leken (Pedagog 3, kvinna).”

Hon anser att i förlustsituationer behövs ett bra samarbete med föräldern/föräldrarna. Det är föräldern/föräldrarna som känner sitt barn bäst. Pedagog 3 anser att de andra barnen, bör få förklarat vad det är som har hänt.

Pedagog 4 anser att leken har en stor betydelse i barns svåra upplevelser. Det är i leken barnen får utlopp för sina känslor och behov. Hon menar att barnen lättare kan sätta ord på känslorna, de har inom sig genom leken. En del barn behöver ha förskolan som ett ställe där allt är som vanligt och en del vill berätta, bearbeta och leka ut händelsen.

”Jag tror helt klart att det kanske blir lite olika beroende på vad det är för en förlust som barnet/barnen drabbats av. Om barnet drabbas av en djup förlust, bör vi låta barnet själv komma och fråga och tala kring förlusten (Pedagog 4, kvinna).”

Pedagog 5 menar att det är viktigt som pedagog att finnas i bakgrunden i barns lek, för att kunna observera och se hur barnet mår och vad han/hon vill.

”Absolut tycker jag att leken har en stor betydelse i all bearbetning för barnen. Oavsett vad som har inträffat, glädje sorg. Leken är en stor del i barnens utveckling, det är också delvis i leken vi kan se hur barnen mår och hur de pratar med varandra (Pedagog 5, kvinna).”

Pedagog 6 anser att leken har en stor funktion i barnens bearbetning. Pedagog 6 poängterar att när barnen leker, bör du som pedagog vara närvarande och vara uppmärksam på det barnen säger. Sedan kan du även ställa frågor till barnen för att utveckla och få leken att leva vidare.

”Barn som har det verbala språket med sig då kan leken få en mindre betydelse för. Men de barn som inte har språket med sig, här kan leken vara ett bra verktyg (Pedagog 6, kvinna).”

De pedagoger vi intervjuat anser att leken är avgörande för barns bearbetning av förluster. I leken bearbetar barnen de känslor och upplevelser de varit med om. Pedagogerna nämner vikten av att vara lyhörd för barnens frågor och vad som sägs under lekens gång. Härigenom kan pedagogerna ställa egna frågor och hålla leken vid liv. Pedagogerna kan se vilka behov barnet/barnen har när det kommer till deras förlustsituation. Pedagogerna nämner att rollekar är ett bra sätt för barnen att leka ut de händelser, som är svåra för dem. I rollekarna kan barnen gå in i en helt annan roll, det kan underlätta när de ska bearbeta situationen.

6.3 Pedagogers stöd och vägledning i barns förlustbearbetning

Pedagog 1:s första reaktion på förlust, är att mista något som stått dig nära. Det är inte bara ett föremål som du förlorat, utan det kan vara något som har en större betydelse för dig. Hon nämner att det kan vara en förlust av trygghetssaker, det vill säga ett gosedjur eller en snuttefilt. Pedagog 1 poängterar dessutom, att en förlust hos ett barn kan vara att de har en kronisk sjukdom. Pedagog 1 nämner att det finns olika slags förluster, en del är större än de andra. Beroendes på om det är en stor förlust eller inte, behöver du alltid vara observant och lyhörd.

”Om du förlorar en närstående person som betyder mycket för dig, är det en djupare förlust som kan förknippas med sorg (Pedagog 1, kvinna).”

En förlustsituation som Pedagog 1 beskriver är, när en pojke förflyttas från förskolan till förskoleklassen. När pojken ska börja förskoleklassen, hamnar han inte tillsammans med sina kamrater, utan i en helt ny klass. Detta ledde till att han blev ledsen, mådde allmänt dåligt och hade svårt att komma in i den nya klassen. Pedagog 1 nämnde att det inte fanns något specifikt hjälpmedel för denne pojke. Hon ansåg att ett bra hjälpverktyg i denna situation för både pedagogerna och föräldrarna, var att ta hjälp av en specialpedagog. För att de skulle kunna rådfråga specialpedagogen om stöd och hjälp kring pojkens förlust.

”Som pedagog bör du vara medveten om att någon gång under ett barns förlustbearbetning måste du bryta de mönster som finns hos barnet (Pedagog 1, kvinna).”

Pedagog 1 anser att barnets ålder har en stor betydelse, när det kommer till stöd och vägledning. Hon poängterar att de yngre barnen behöver mer vägledning och stöd än de äldre barnen. Pedagog 1 tar upp att föräldrasamverkan är en viktig del i barnens förlust bearbetning. Barnen har oftast lättare att uttrycka sina frågor och känslor inför Pedagog 1, eftersom hon inte förknippas som en familjemedlem. Hon redogör även att barnet/ barnen själva får bestämma om de är redo att tala om förlusten. När de sedan är redo för det, berättar hon att hon då kommer finnas där för dem.

När Pedagog 2 hör ordet förlust tänker hon på att sakna något som är betydelsefullt. Hon tog upp några förslag på vad som kan förloras i ett barns värld. Det kan exempelvis vara ett husdjur, ett gosedjur, en förlust av far och morföräldrar eller skilsmässa av barnets föräldrar. De erfarenheter om förluster som Pedagog 2 har upplevt under sin tid som förskolelärare, är mestadels förluster av barns husdjur. Det är oftast barnen som kommer till henne och berättar vad som hänt

”Jag tror att vi vuxna har svårare att tänka på döden än vad barnen har. Då jag tror att vi vuxna gör det mer komplicerat för oss själva (Pedagog 2, kvinna).”

En förlustsituation som Pedagog 2 beskriver handlar om att föräldrarna till en flicka ska skilja sig.

”Det märktes att flickan var illa berörd av händelsen. Hon blev väldigt utåtagerande och ville inte längre leka tillsammans med sina kompisar (Pedagog 2, kvinna).”

Hon blev beroende av en pedagog på förskolan och flickan följde efter denne pedagog överallt. Hon kunde när som helst få ett raseriutbrott.

”Det var en dramatisk händelse för denna flicka (Pedagog 2, kvinna).”

Pedagogerna på förskolan var måna om flickan och att hon skulle få ett bra avslut när hon skulle flytta. Flickan fick komma tillbaka till förskolan och leka tillsammans med de andra barnen. Pedagogerna berättade och talade om flickan tillsammans med de övriga barnen. De frågor som barnen undrade över, handlade om vad en skilsmässa är för något och om deras föräldrar skulle skiljas.

Pedagog 3 har till en viss del erfarenhet av förluster hos barn. Hon valde att berätta om en förlustsituation, där en flicka miste sin pappa. Detta skedde under ett sommarlov och förskolan var stängd. Pedagog 3 valde att åka hem till flickan och hennes mamma, för att sätta sig in i situationen som uppstått. Under samtalet framkom det att flickan inte ville vara närvarande när Pedagog 3 berättade för de andra barnen om det som hänt. Detta respekterade Pedagog 3 och förklarade för de andra barnen när flickan inte var med.

Efter sommaren brukar barnen på förskolan få rita och skriva vad de gjort under sommaren, flickan ville inte göra det. Pedagog 3 lyssnade till flickans behov och önskingar och valde att inte genomföra aktiviteten. De övriga barnen reagerade och undrade varför aktiviteten inte utfördes. Pedagog 3:s svar till barnen var ”att denna gång ska vi göra något annat”, hon lovade att de till nästa lov skulle få rita och skriva. Efter nästa lovtillfälle såg Pedagog 3 att flickan hade bearbetat sina känslor om förlusten. Flickan var överlycklig för denna gången hade hon något roligt att berätta och även något att rita. När det uppstår en förlustsituation anser Pedagog 3 att kommunikationen är betydelsefull för barnet/barnen och föräldrarna. Föräldrarna är de som bestämmer vilken information pedagogerna får föra vidare. Det är viktigt att ha diskuterat förlusten tillsammans med föräldern/föräldrarna, innan bearbetningen sker på förskolan. Hon menar att detta bör göras för att inte skapa förvirring i barnets vardag. Hon nämner att när du samtalar med barnen/barngruppen om förluster, är det viktigt att svara kort och enkelt på deras frågor. Pedagog 3 berättar att i deras arbetslag talar de emellanåt om förluster och utbyter erfarenheter. En del pedagoger kan ha mer förkunskaper som kan delges till de andra pedagogerna, för att barnen ska kunna få ett bra stöd i verksamheten. Pedagog 3 nämnde att du måste vara uppmärksam på barnen, eftersom inte alla barn väljer att berätta vad som hänt

Pedagog 4 anser att en förlust är när du mister någon/något som du senare kommer att sakna. Hos ett barn kan en förlust variera beroende på vilket barn det är. För att en förlust av ett gossedjur kan vara en stor förlust för det ena barnet, medans ett annat barn inte reagerar alls på detta.

”När jag hör ordet förlust tänker jag på tänker jag på att det är något som gått förlorat och att man känner sig ledsen över det (Pedagog 4, kvinna).”

Pedagog 4 har under sin tid som förskolelärare, inte varit med om någon stor förlust i barngruppen. Den förlust som oftast framträder i barngruppen är förlust av ett gossedjur eller någon avlägsen släkting. Pedagog 4 poängterar att det är oerhört viktigt att ha en god kommunikation med familjen, för att få reda på hur de vill att vi ska prata med barnet och barngruppen om situationen.

Pedagog 5 anser att en förlust är en förlust, oavsett om det handlar om att mista någon närstående eller att förlora en fotbollsmatch. Det är barnet som avgör hur stor förlusten är. Pedagog 5 nämner att de på hennes avdelning varit med om både förluster av husdjur, men också när ett barn förlorade sin mamma i cancer. Flickan var fyra år gammal när mamman gick bort i cancer. Beteendet flickan visade upp i barngruppen, enligt pedagogerna var oro, ensamhet och ingen ork att leka med de andra barnen. Pedagog 5 påpekade att det är viktigt som pedagog att finnas till hands för barnet, när barnet senare väljer att öppna sig och ställa frågor om händelsen.

”Jag tycker det viktigaste är att vi är en zon som fungerar som vanligt om det finns sorg i hemmet, givetvis finns vi här som stöd för barnen och att förståelsen för hur barnet reagerar är stor (Pedagog 5, kvinna).”

I flickans fall blev förlusten tydligare när hon använde sig av estetiska uttryckssätt. Flickan målade och lekte ut sin förlust. Pedagog 5 nämner att hon och de övriga pedagogerna försökte iaktta hennes lek. Flickan lekte ensam för att få utlopp för sina känslor. Detta var viktigt, eftersom det var hennes sätt att bearbeta det som hänt.

Pedagog 5 påpekar att en god kommunikation mellan barnets föräldrar och pedagoger är A och O för flickans välmående.

För Pedagog 6 innebär en förlust att förlora någon som du tycker om. Hon menar att varje individ själv måste bestämma, om det är en förlust eller inte. Pedagog 6 nämner att en förlust kan vara både döda och levande ting. Hon har inte stött på förluster hos barn under sin tid som pedagog, eftersom barnen på hennes förskola inte varit i behov av att bearbeta någon händelse. De förluster som pedagog 6 har uppmärksammat på förskolan är skilsmässa hos föräldrar, bortgång av ett husdjur eller att ett barn förlorat sin gammelmormor eller gammelmorfar. Pedagog 6 har arbetat länge inom förskolans verksamhet, men däremot inte stött på någon form av förlust, som har varit av betydelse för barnen. Med detta menar hon att barnen inte har uppvisat att de är i behov av extra stöd och vägledning .

Pedagog 6 anser att du kan ha en viss förkunskap om förluster, men eftersom varje förlustsituation är unik och individuell, kan du inte förbereda dig tillräckligt. Utan du får ta situationen, när den väl dyker upp. Hon nämner att förluster hos barn kan uppkomma spontant och när som helst inom förskolans vardag. Hon anser att enkla frågor och svar är det bästa för barnet just då. Pedagog 6 poängterar att du bör tänka över vilka ord du väljer när samtal om döden uppkommer.

”Jag själv skulle aldrig välja att förklara för barnet att en person har ”gått bort” eftersom det lätt kan missuppfattas för barnet. Det är bättre att använda ordet ”dött” för barnet (Pedagog 6, kvinna).”

Med detta citat menar Pedagog 6 att du ska vara så ärlig som möjligt, när det kommer till barns frågor och funderingar. Hon menar att ordet gått bort, kan ha en annan innebörd för

barnen än för vuxna. Pedagog 6 menar att detta ordval kan skapa förvirring och oro hos barnet/barnen. Hon anser även att en god kontakt med föräldrarna är det viktigaste i förlustsituationer. För att barnet ska må så bra som möjligt.

Pedagogernas reaktion på förluster handlade till stor del om bortgång av en närstående, skilsmässor, ett gosedjur eller att sakna någon/något. Pedagogerna nämner att en förlust kan se olika ut för varje individ. En förlust för ett barn behöver inte vara densamma för ett annat barn. Pedagogerna påpekar vikten av att vara lyhörda för barnet/ barnen. De poängterar även att de ska svara så enkelt som möjligt på barnet/barnens frågor, för att hålla sig på deras nivå. Pedagogerna ansåg att barnet/barnen själva ska ta initiativet till att tala och ställa frågor om förlusten. Pedagogerna anser att föräldrarna blir en del av barnets bearbetning. Gällande arbetssättet på förskolorna, anser pedagogerna att de bör ha ett samtal med föräldrarna och komma överens om att de kan arbeta på samma sätt hemma som på förskolan. Barnet/barnen behöver trygghet och stöd både hemifrån och i förskolan. Utförs inte bearbetningen på liknande sätt, kan det bidra till att barnet/barnen känner sig orolig och ett avslut för bearbetningen kan ta längre tid än vanligt. Det finns inget direkt arbetssätt, utan pedagogerna får använda sin kompetens och kreativitet när en förlust väl uppstår.

6.4 Pedagogers hjälpmedel för barns bearbetning av förluster

Pedagog 1 har ingen erfarenhet av att arbeta med en krislåda. Hon anser att det inte är krislådans specifika innehåll, som är det väsentliga. Utan hur du väljer att samtala och använda materialet. Pedagog 1 anser att böcker, dockor och verkliga föremål är bra hjälp-material, för barn som behöver bearbeta svåra upplevelser och händelser i sina liv. Verkliga leksaker som sprutor, bandage och kläder är viktiga. För att barnen ska få utlopp för sina känslor, för att sedan kunna starta sin bearbetning. Pedagog 1 nämner att bild är ett annat material att ha till sitt förfogande i samband med barns förluster. Det kan underlätta när de sedan ska uttrycka sig. För samtalet blir inte lika personligt, när de diskuterar med barnet utefter han/ hennes teckning, Med andra ord talar de om barnet, utifrån perspektivet som tredjeperson.

På Pedagog 2:s förskola finns en gemensam krislåda som pedagogerna kan använda sig av, för att lättare kunna ge stöd vid förlustsituationer. I krislådan finns det böcker, en fotoram och olika förslag på litteratur till vuxna och till barn. Lådan användes inte vid situationen med flickan. Utan den används oftast i samband med dödsfall. Hon anser att böcker är ett bra hjälpverktyg, när barnen bearbetar förluster.

Pedagog 3 anser att det hon och arbetslaget kan bidra med i barnens lek, är materiella tillgångar, till exempel kläder och böcker. På förskolan berättar Pedagog 3 att det finns en krislåda. Den innehåller bland annat ljus, böcker och en fotoram.

Pedagog 4 poängterar att de på avdelningen har en krislåda. I den finns det böcker, ett ljus, en fotoram och en cd-skiva. Pedagog 4 tar upp att bra hjälpmaterial kan vara böcker, lekmaterial, papper och pennor men det viktigaste av allt är personalens bemötande. Med detta menar hon att alla barn kan behöva olika hjälpmaterial.

Pedagog 5 nämner att det finns en krislåda på förskolans avdelning. I krislådan finns det ett ljus, en duk, en fotoram och en bok att läsa i. Krislådan tar de fram vid behov på förskolan. Pedagog 5 tar upp att det finns barn som har frågor kring döden och de frågorna vill barnen ha svar på. Pedagog 5 och hennes arbetskamrater tar fram boken som finns i krislådan, för

att kunna starta en diskussion tillsammans med barnen. Hon berättar att när barnen ställer frågor eller har tankar om förluster, kan de även ta med sig material till förskolan.

Pedagog 6 nämner att det finns en krislåda där de verksamma pedagogerna på förskolan har fått vara delaktiga i och utforma tillsammans. Pedagog 6 har däremot aldrig behövt använda krislådan.

Pedagogerna poängterar att det är viktigt att ha goda materialtillgångar i barnens lek. Lyhördheten är viktig för att kunna hitta rätt material för barnens lek. En tillgång som de flesta pedagoger anser vara viktig i leken är dem själva, de kan agera både stödjande och vägledande i barnens lek. Pedagogernas lyhörighet i leken bidrar till att barnen får nya idéer och tankar om förlustsituationen. Pedagogerna anser att böcker, samtal, lekar och barnet/barnens.

6.5 Avslut av en förlustbearbetning

Pedagog 1 nämner att det tar olika lång tid för barn att bearbeta förluster. Hon anser att det inte finns något specifik tidpunkt, där en förlust kan avslutas. Avslutet är ständigt pågående i barnets vardag.

”Ibland kan det ta en längre tid och när nya förluster dyker upp, blir barnen ständigt påmind om sin egen förlust (Pedagog 1, kvinna).”

Enligt Pedagog 1 är ett avslut inte lämpligt, eftersom barnet inte är moget för att avsluta förlusten. Flickan i exemplet ovan fick inget direkt avslut, eftersom hon flyttade tillsammans med sin mamma. Pedagogerna ville ge flickan möjlighet till ett avslut. Det gjorde pedagogerna genom att låta flickan få komma tillbaka till förskolan och leka. Hon fick själv avgöra när det kändes bra att lämna allt bakom sig.

Pedagog 2 påpekar hur viktigt det är att låta barnen få tala om händelsen, när de känner sig redo. Hon anser även att det viktigt att svara på barnens frågor och funderingar.

”Det har varit svårt att veta när händelserna kommer att avslutas. Det kan ta lång tid att få ett slut (Pedagog 2. Kvinna).”

Pedagog 3 menar att du bör se varje situation som om den vore unik eftersom varje barns behov ser olika ut i förluster.

”Jag tror att vissa barn behöver få ett avslut. Det kan vara i form av att begrava djuret. Medan det finns barn som bearbetar händelserna inom sig. Jag tror att en del barn behöver den egna tiden för att sedan kunna ställa frågor och prata om förlusten (Pedagog 3, kvinna).”

Pedagog 4 tar upp att en förlust bearbetas under olika lång tid av olika barn. Det går inte att sätta någon viss tidsbestämmelse på när en förlust går att avsluta.

”Bearbetning av sorg tar olika tid. Ibland kanske det på olika sätt alltid kommer finnas kvar. Sorgen kan komma och gå i olika perioder (Pedagog 4, kvinna).”

Pedagog 5 poängterar att de har mycket kompetent personal inom förskolan, när det kommer till barns förluster.

Pedagog 5 anser att en förlustsituation tar tid för barnen att bearbeta. Hon menar att barn behöver olika lång tid på sig. En del barn pratar direkt om förlusten som inträffat, medan andra behöver längre tid innan frågorna dyker upp. Hon poängterar att det inte finns någon start och sluttid för sorgbearbetning.

”Vi har inget direkt avslut, alla sörjer på olika vis och under olika lång tid (Pedagog 5, kvinna).”

Pedagog 6 anser att det inte går att avsluta en förlust hur som helst, för i en del situationer kommer barnen att återvända till de svåra händelserna. Barnet avgör själv när de är redo att släppa taget kring förlusten.

Pedagogerna anser att ett avslut varierar från individ till individ. En förlust kan i vissa fall avslutas fort, men i vissa fall tar det längre tid att bearbeta den. Pedagogerna anser att det är viktigt att låta barnen själva få ta den tid de behöver, för att kunna bearbeta upplevelsorna på bästa sätt. Det framkom i intervjuerna med pedagogerna, att ett avslut på barnens förlust bearbetning inte skedde särskilt ofta. De menar att ett barn kan bli påmint om sin förlust av till exempel ett annat barn och på så sätt kan förlusten återkomma i barnets liv

7.1 Diskussion

I det följande kapitlet nedan kommer vi att resonera kring vårt val av metod, vårt undersökningsresultat, didaktiska konsekvenser samt slutord.

7.2 Metoddiskussion

Vi har använt oss av en kvalitativ undersökning, där vi utgått från hermeneutikens synsätt. Den kvalitativa metoden som vi valt, handlar om att ta reda på personers uppfattningar, tolkningar och förståelser av ett fenomen. I vår undersökning utgick vi ifrån 6 förskolelärares uppfattningar, erfarenheter och förståelsen av barns förlust bearbetning. Där leken framhävs som ett viktigt hjälpverktyg, för barnet/barnen och pedagogerna.

När vi utformade våra intervjufrågor var vi noga med att syftet skulle besvaras. Därav blev frågorna nerskrivna utifrån våra frågeställningar. Lantz (2007) nämner att intervjun som genomförs ska besvara syftet och frågesällningarna i temat. När vi utformade intervjufrågorna utgick vi ifrån ett organiserat arbetsätt, där temat speglades i våra frågor. När vi märkte att en fråga inte räckte till ställde vi följdfrågor. Följdfrågorna bidrog till att pedagogerna berörde temat mer. Lantz (2007) poängterar vikten av att ha en struktur på sina intervjufrågor, för att få fram det väsentliga i intervjuerna och att avgränsningar görs för att innehållet ska vara väsentligt för temat. Vi märkte ganska snart, att resultaten liknade varandra i svaren från respondenterna. Det bidrog till att det var lättare att se mönstren i analysen.

Att formulera frågorna var inte svårt eftersom vi hade en gemensam syn, på vad det var vi ville undersöka. Pedagogerna fick frågorna i förväg så de kunde förbereda sig väl till intervjutillfället. Pedagogerna ansåg att det var ett svårt ämne att diskutera, därför ansåg de att det var bra att få frågorna i förväg. För då kunde de fundera på frågorna i förväg med hjälp av sitt arbetslag. Därför kunde pedagogerna ge oss mer innehållsrika svar som underlättade, när vi sammanställde vårt resultat. Frågorna vi utformat var öppna, vilket bidrog till att ja och nej frågor undveks.

Alla intervjuer ägde rum på pedagogernas arbetsplatser, för att skapa en trygg stämning. Vi lät pedagogerna själva bestämma vilket rum vi skulle utföra intervjuerna i. I och med att dem kände sig mer trygga, bidrog till att svaren blev mer detaljerade. I vårt genomförande av intervjuerna tog vi upp vikten av miljöns betydelse, för den kan påverka en intervju negativt. Förlustsituationer kan vara känsliga och kan väcka obehag hos både intervjuaren och respondenten. Vi ville vara säkra på att vidta de etiska reglerna samt sekretessen. Trost (2010) poängterar vikten av att miljön ska vara trygg och skapa ett ostört klimat. Han nämner att det inte ska finnas någon annan person i omgivningen när intervjun utförs, för att undvika att intervjun avbryts.

Vi använde oss av en diktafon vilket gjorde att vi ordagrant fick ner vad som sades under intervjun. Anteckningar fördes vid varje intervju, vilket bidrog till att vi hade två artefakter att använda oss av. Detta gjorde att våra transkriberingar blev lättare och det gynnade både vår analys och vårt resultat. Trost (2010) tar upp att när en ljudupptagare används kan det som sägs lyssnas på flera gånger, för att få med allt som sägs under intervjun. Det som kan vara negativt med en ljudupptagare är att kroppsspråket hos den intervjuade förloras.

Det vi ansåg vara det svåraste i genomförandet av intervjuerna, var att enbart lyssna och inte få lägga in egna ord och värderingar i det som sades. Genom att vi tagit del av pedagogers erfarenheter, kompetens och upplevelser kring temat förlust. Det har lett till att vi har förstått att temat är svårt. Därför är det svårt för pedagogerna att exakt kunna redogöra, för hur de arbetar med detta i förskolan. De har berättat hur viktigt det är att pedagoger och föräldrar har en god kommunikation, när en förlustsituation uppstår. Under intervjuerna har vi kommit fram till att det är ett viktigt tema, som bör beröras och talas om mer i förskolans verksamhet.

7.3 Resultatdiskussion

I vår resultatdiskussion kommer vi att beröra vår bakgrund, frågeställningarna, den teoretiska utgångspunkten och resultatet av förskolelärarnas erfarenheter kring förlust bearbetning hos barn. Pedagogerna som deltog i vår studie, utgår ifrån sina egna erfarenheter om temat. Det framkom under intervjuerna att pedagogerna var splittrade, till hur arbetssättet om förlust bearbetning kan utvecklas. Forskning visar att du bör vara förberedd när en förlust och sorgssituation dyker upp i barngruppen, eller hos det enskilda barnet (Dyvegrov, 2007).

I vår bakgrund använde vi oss av äldre forskning, eftersom nyare forskning var svår att hitta. Vi anser att det kan bero på att temat inte är lika utforskat, för de yngre barnen. Det vi hittade om temat var oftast kopplat till äldre barn i skolåldern, därför fick vi bryta ner forskningen så det passade vårt tema och syfte.

7.4 Vägledning, stöd och kompetens

Dyvegrov (2007) tar upp att förberedelser inför en förlustsituation bör finnas hos pedagoger. Eftersom det är viktigt att förbereda sig, för att veta hur du ska förhålla dig till en förlust situation. Pedagogers erfarenheter, planering och emotionella förberedelser bidrar till en bättre hantering av förlusten. I resultatet av intervjuerna framkom det att pedagogers arbetssätt inte är i förberedande syfte. Utan pedagogerna ansåg att de tar förlustsituationen när den väl dyker upp. Dyvegrov (2007) nämner att pedagoger bör ha kompetens och ett

förberedande arbetssätt, när förluster dyker upp, och inte ta ”det som det kommer”. Pedagogerna ansåg att barn tar lättare på förluster än vad vuxna gör. Eftersom barnen inte förstår innebörden av förluster på samma vis. Det är här pedagogers kompetens bör visas, då de kan förklara innebörden av förlusten så barnen förstår.

”Ibland håller vi barn utanför svåra händelser med motiveringen att de ändå är för små för att förstå (Björklund och Eriksson 2000, s.9).”

Vi anser att åldern och mognaden hos barnen spelar en stor roll i hur de väljer att se och reagera på förlusten. Björklund och Eriksson (2000) poängterar att det ofta är vuxnas rädsla, för hur de ska möta och hantera barns funderingar och frågor om förluster. De menar att om vuxna möter upp barnen på deras nivå, bidrar det till att barnen lättare kan diskutera och berätta om sina känslor för den vuxne. I resultatet av pedagogernas intervjuer, framkom det att pedagogerna ansåg, att barn inte reagerar och känner likadant i en förlustsituation som en erfaren vuxen gör. Holland (2008) poängterar att ur ett samhällsperspektiv vill vuxna skydda barn från emotionella förluster. De vuxna anser att det är ett svårt begrepp för barnen att förstå och kunna hantera känslorna som uppstår.

I en känslig förlustsituation är det viktigt att lyssna till barnet, för att kunna hjälpa barnet att se och sätta ord på deras känslor. Detta gör att vi bekräftar barnet/barnen och tar deras frågor och känslor på allvar (Björklund och Eriksson, 2000). Dyvegrov (2007) nämner att barn har oftast många frågor som upprepas vid olika tillfällen, detta gör barnen för att kontrollera att de får samma svar av den vuxne. Får inte barnet/ barnen konkreta svar på deras frågor och funderingar, kan det leda till att barnen själva bildar sina egna uppfattningar (Dyvegrov,2007).

Pedagogerna poängterade att barns frågor bör besvaras så enkelt och begripligt som möjligt, för att barnen lättare ska förstå. Som vuxen är det viktigt att ta sig tid för barnens frågor och inte ignorera dem, utan istället uppmärksamma dem. Vi anser att det är viktigt för att barnen, ska kunna få en så bra bearbetning som möjligt i förlustsituationen. Vi anser att som vuxen bör du kunna hantera dina egna reaktioner och känslor kring förluster, innan du kan ge stöd till barnet. Om du som pedagog inte upplevt en förlustsituation, kan det vara svårare att sätta dig in i detta. Pedagoger kan själva få starka reaktioner, när de hjälper barn i sorg och förlustsituationer, därför menar Dyvegrov (2007) att först måste de själva bearbeta sitt eget förhållningssätt. Innan de kan ge barnet/barnen det bästa stöd och vägledning i deras svåra händelser. Vi anser att för att kunna hjälpa barnet/barnen på bästa sätt, behöver vi först och främst bearbeta våra egna känslor, som uppkommer i sorg och förluster.

Ett gemensamt drag som synliggjordes hos alla pedagogerna, var att det fanns en krislåda på varje förskola. En del pedagoger var mer insatta i utformningen och innehållet i krislådan. Medans några andra pedagoger visste att den fanns, men de visste inte exakt vad som fanns i lådan. Det framkom att ingen av pedagogerna hade erfarenhet av att använda den i sin verksamhet.

Pedagogerna berättade att föräldrarna spelar en stor roll för barns bearbetning av förluster. För att barnen ska få en så god bearbetning av förlusten som möjligt, behövs ett gott samarbete hos förskolans personal och barnets familj. I barns/barnen reaktioner kan starka känslor uppkomma och det är viktigt att de får stöd och omsorg från pedagogerna och sin familj (Dyvegrov, 2007). I Lpfö98 (rev.2010, s14) nämns det att arbetslaget ska visa respekt för föräldrarna, så att de kan känna ansvar för att det utvecklas en tillitsfull relation mellan både barnets familj och förskolans personal.

I en av pedagogernas förlustsituation krävdes ytterligare hjälp och stöd från en annan instans. I ett av fallen som beskrevs i en av intervjuerna, att de fick hjälp av en specialpedagog, som kunde vara där som stöd för pedagogerna och barnets föräldrar. Dyvegrov (2007) tar upp att det är viktigt att barn får bearbeta sin förlust i ett tidigt skede, för annars kan det uppstå problem senare i livet. Därför är det viktigt att pedagoger har kompetensen, att klara av att bearbeta en förlustsituation i förskolan. Finns inte denna kompetens i arbetslaget bör de ta hjälp av till exempel en specialpedagog.

7.5 Betydelsen av lyhördhet i barns lek

Alla pedagoger i undersökningen ansåg mer eller mindre att leken är av stor betydelse i barns förlust bearbetning. Pedagogerna menar att det är viktigt att vara lyhörd i barnens lek, eftersom det lätt uppstår frågor kring förlusten/händelsen. Foster (2007) nämner att i samband med svåra händelser är barns lek nödvändig. I resultatet angående lekens betydelse för barns bearbetning av svåra händelser, poängterade alla pedagoger att leken är det centrala hos varje barn. Om barnet/ barnen kan ha svårt att leka, behöver barnet en vuxen som närvarar aktivt och försöker få igång barnets lek. Foster (2007) nämner att pedagogers närvaro i barns lekar, bidrar till att ett samtal kan sättas igång. Om barnet/barnen har svårt att uttrycka sig verbalt, bör du som pedagog verklighetsgöra deras upplevelser i form av ord.

”I sina första teorier om leken menade Freud att barnet i lekar, likaväl som i drömmar och fantasier, kan tillfredställa sina önskingar (Hägglund 1989, s.15).”

I resultatet framkom det att pedagogerna bör delta i barns lek, men då på barnets egna villkor. Foster (2007) nämner att i vissa fall behöver barn få vara ifred i sin lek. Hon menar även att pedagoger bör ta distans i barnens lek, och ibland enbart vara lyhörda och befinna sig i bakgrunden.

”I lekarna kan barnet använda föremål och situationer från den verkliga världen och skapa sig en egen värld (Hägglund 1989, s.15).”

Pedagogerna poängterar hur viktigt det är att material finns för barnens lekar. Materialet har en betydelse för att barnet/ barnen ska kunna bearbeta förlusterna. De barn som inte har språket med sig, påpekar de flesta pedagoger att böcker är ett bra material att ha tillhands. För med hjälp av böckernas bilder kan ett samtal lättare startas. Pedagogerna nämnde olika former av material som kan få leken att växa, några exempel är dockor, verkliga ting och utklädningskläder. Ska barnet/barnen kunna få utlopp för de känslor förlusten bidragit med, måste goda materialtillgångar finnas på förskolan. Hägglund (1989) tar upp att i barnet/barnens roller lekar de oftast ut de händelser som är obehagliga för dem. Han menar att ju mer barnet/barnen upprepar händelsen i den aktiva leken, desto mer begriplig och mindre otäck blir händelsen för dem. En av pedagogerna som deltog i vår intervju menade precis som Hägglund (1989) nämligen att det är viktigt för barnet/barnen att kunna leka ut obehagliga händelser, för att senare kunna acceptera och leva med det. Knutsdotter Olofsson (2003) nämner att barn behöver ha tillgång till verkliga leksaker, till exempel hushållsredskap och material som barnet/barnen själva kan skapa. Vi menar att det är viktigt för barnet att ha verkliga leksaker att använda, för att kunna acceptera och leva med förlusten som inträffat. Om det inte finns något material tillförfogande, kan barnen enligt oss inte heller acceptera förlusten på samma sätt.

”Leken erbjuder en intensiv närvaro och en stark verklighetskänsla (Knutsdotter Olofsson 2003, s.135-136).”

Vi vill koppla tillbaka till det Hägglund (1989) skriver utefter Eriksons teori om makrosfären, där barns inlärningsförmåga sker och det är där, barnet kan reparera svåra upplevelser. Pedagogerna menar att det är i leken som de flesta känslor om förlusten uppstår och bearbetas, det sägs även att leken har en läkande effekt. Eriksons andra stadie är mikrosfären, där handlar det om att barnet fokuserar på sitt eget jag (Hägglund, 1989). Erikson (1965) poängterar att en vuxen bör finnas tillhands i barnens lek, för att de lättare ska kunna bearbeta sina upplevda händelser. Finns en vuxen tillhands sker bearbetningen av de upplevda händelserna på ett meningsfullt sätt för barnen. Genom att barnet engagerar sig i sitt eget jag, gör att leken blir mer personlig och känslorna om förlusten bli synligare. Hägglund (1989) menar utifrån Freuds lekteori, att barn blir handlande personer i sin lek, istället för att se sig själva som otillräckliga. Freud (2007) nämner att barnen i sin lek kan använda sina fantasier för att bearbeta händelser som uppstått i det verkliga livet. Det är i barnens egna fantasier som verkliggörs i deras lek. Här kan barnen välja själva när de vill avsluta leken och återgå till verkligheten.

7.6 Skillnader i synsättet om barns förluster

Pedagogerna i vår undersökning hade olika synsätt, om vad en förlust är och hur den kan hanteras. För pedagogerna innebär en förlust att förlora något värdefullt eller något som de inte kan få tillbaka. De vanligaste förluster som dykt upp i deras verksamhet, är förluster av mor eller farföräldrar, skilsmässor hos barnets föräldrar, ett gossedjur eller bortgång av ett husdjur. Beroendes på vem barnet förlorat eller vilken förlust barnet upplevt, kan reaktionen komma att se olika ut. De personer som står barnet närmast, är oftast en större förlust för dem. En avlägsen släkting som barnet/barnen inte träffar lika ofta, bidrar inte till en lika stor emotionell sorg.

”Barn kan ha knutit starka band till far- och morföräldrar och deras död kan göras starkt intryck på barnen. De kan visa sorg och känna saknad, men oftast är sorgen av en annan karaktär än om en förälder eller ett syskon dör (Dyvegrov 2007, s.45).”

De flesta pedagoger som deltog i vår undersökning, nämnde rollekens betydelse för barns bearbetning. Medans en pedagog inte nämnde rolleken alls under intervjun. Vi funderar ifall det kan bero på, att hon tänkt att rollekar ingår allmänt i begreppet lek. Om det kan bero på att hon inte alls tyckte att det var viktigt eller att hon inte har sett att barnet/barnen använder rollekar, för att bearbeta förluster.

”Hur naturtrogen leken blir beror på barnens utveckling och vad de vet om det de leker (Knutsdotter Olofsson 2003, s.19).”

Med detta citat ovan anser vi att pedagogens tankegång, om rollekar inte var det väsentliga för hennes barngrupp. Barnen kan ha varit för små för att leka rollekar eller att de inte visat något intresse för det.

En annan skillnad som synliggjordes i vår analys och i vårt resultat, är att endast en pedagog tog upp betydelsen av verkliga artefakter i leken, i samband med barns förlustbearbetning. Hon menar att det är då en situation blir mer verklig, ifall barnen får pröva och använda sig av verkliga material. Knutsdotter Olofsson (2003) nämner att leksaker skapar och väcker barns associationer till att vilja leka och deras fantasi gör att leken fortgår.

7.7 Slutsats

I vår studie har det framkommit att som förskolelärare är det svårt att veta hur du på bästa sätt, kan stödja och vägleda barnet/barnen i en förlustsituation. Det som belystes som det bästa arbetssättet var att låta barnen själva komma till pedagogen/pedagogerna, när de kände sig redo att påbörja bearbetningen. Pedagogerna var noggranna med att hålla en god föräldrakontakt, när en förlustsituation uppstod. De visade att det krävs erfarenheter, för att bli en bra och lyhörd pedagog. Den röda tråden i vår analys och i vårt resultat av pedagogernas erfarenheter, är att leken har en stor betydelse för barns bearbetnings process. I barns lek ansåg pedagogerna att dem själva var viktiga för att kunna stödja och vägleda barnen i deras lek om det behövs. I leken framkom det att barnen bearbetar sina emotionella känslor, de prövar och leker ut sina upplevelser. Därför är det viktigt att en pedagog är närvarande och lyhörd för det som sker i barnens lek. I vårt resultat visade det sig att pedagogerna ansåg att materiella tillgångar är viktigt i barns bearbetning av förluster. De material som pedagogerna nämnde var böcker, krislådor, utklädningskläder och leksaker som de själva kunde bidra med i barnens lek. När det handlar om att avsluta en förlust bearbetning, finns det inga direkta direktiv på hur man går tillväga, utan det är upp till barnet/barnen att avsluta sin förlust när de är redo.

7.8 Didaktiska konsekvenser

Av vår studie har vi lärt oss att en förförståelse inom området krävs, för att kunna stödja och vägleda barnet/barnen i deras förluster. Om du har en förförståelse kan du lättare sätta dig in i barnet/barnens tankemönster. I studien ser vi en brist bland pedagogerna, när det kommer till kunskap om ämnet. Vi ser att kompetensutveckling och uppdatering av nyare forskning av ämnet behövs, dels för att kunna stödja dig själv som pedagog på olika teorier. Teorierna behövs också för att kunna stödja barnet/barnen på bästa sätt. Under studiens gång har vi blivit mer införstådda med att barns förluster är individuella. Det finns därför inget rätt eller fel sätt att hantera en förlustsituation. Det beror på varje enskild individs uppfattning, tolkning och sorgprocess. En sorgprocess hos ett barn kan variera beroendes på om det är en stor eller liten förlust för barnet. Pedagogerna menade att en del barn inte reagerar lika mycket fast förlusten är av samma art. Vi anser att det kan bero på barnets mognad och förståelsen av vad förluster innebär. Vi menar att det är viktigt som vuxen att tänka över sitt förhållningssätt för att på bästa sätt kunna bemöta barnet i sin sorgprocess.

”While it is perhaps difficult to generalize a model or framework of the child’s reaction to major loss and grief, it is worth the effort if we are to prove helpful to their adjustment and healing (Walter 2008, s.278).”

Utifrån litteraturen och artiklarna vi läst, behandlas temat bland annat utifrån en pedagogs synsätt, om att du bör vara lyhörd för barnet/barnens frågor och funderingar. När det kommer till lyhördheten innefattar det också föräldrarna. Föräldrarna spelar en viktig roll i barnens förluster eftersom det är föräldrarna som för vidare informationen om barnets välmående. Pedagogerna behöver ta tillvara på den informationen som delges av föräldrarna, för att barnet också ska må bra på förskolan. Det behövs en trygg plats för barnet/barnen för att de ska kunna hantera och leka ut deras svåra händelser. Att samtala tillsammans med arbetslaget och förskolechefen om förluster, kan ett nytt tänkande ske och utvecklas.

Vi anser att det är viktigt när en utformning av krislådan sker, att all personal inom förskolans verksamhet bör ha tillgång och veta vad för verktyg som finns i krislådan. Pedagogerna måste vara medvetna om vad en förlust handlar om, för att de ska kunna hjälpa barnet på bästa sätt. En förlustsituation kan hanteras på olika sätt, det krävs då av

pedagogerna att reflektera över deras val av metod och genomförande. För att barnen ska få en så bra hjälp i sin förlust som möjligt. Att vara medveten om att alla förluster ser olika ut, måste du reflektera över detta som pedagog, för att kunna ge varje barn den individuella hjälp som behövs för att övervinna förlusten.

Under studiens gång anser vi att en större förståelse om temat väckts hos oss och som blivande pedagoger känns detta inte lika främmande längre. Stöter vi på barn som varit med om en förlust, kan vi med olika pedagogiska verktyg och information bearbeta händelsen tillsammans med barnet/barnen. Samtal är något som visat sig vara viktigt under arbetets gång, vi anser att det är en stor hjälp i barnens bearbetning. Använder du dig av rätt samtalsmetod tillsammans med barnen, kan mycket av förlusten redan bearbetas här. Att ha tillgång till olika pedagogiska verktyg till exempel böcker, ritningar och bilder kan även vara till en stor hjälp i barnet/barnens bearbetnings process.

7.9 Vidare forskning

Under studiens gång ansåg vi att det fanns lite forskning kring barns förluster i förskolan. Vi anser att förluster i förskolan är ett viktigt område som bör uppmärksammas, för att pedagogerna ska kunna stödja och vägleda barnet/barnen i deras bearbetning. Pedagogerna behöver få tillgång till olika hjälpverktyg i förskolan, för att bearbetningen ska kunna genomföras på bästa sätt.

Vidare forskning skulle kunna vara att jämföra hur pojkar respektive flickor bearbetar förlustsituationer och om det finns någon markant skillnad mellan könen. Under temats gång har vår förståelse för hur viktigt temat är för pedagogerna. Härmed skulle det vara intressant att se om pojkar och flickor bearbetar en förlustsituation på samma sätt. Det kan vara en fördel eftersom pedagogerna menar att en förlustsituation bör behandlas individuellt. Vi funderar på om en förlustsituation bör behandlas olika ur ett genusperspektiv? Om det finns skillnader mellan pojkar respektive flickors syn på förluster, går det att behandla synsätten individuellt?

Det vore även intressant att göra en forskning om hur barnen ser på förluster. Därmed kan vi utgå ifrån vad barnen egentligen ser som en förlust och vidare se om pedagogernas syn på barns förluster stämmer överrens. För att få reda på barnens åsikter om förluster, för att pedagoger konkret ska kunna bearbeta förlusterna utifrån barnen.

7.10 Tack

Vi vill tacka de förskolelärare som deltagit i vår studie och gett oss goda svar på våra intervjufrågor. Vi vill också tacka de personer som gett oss goda råd kring arbetets uppbyggnad. Framförallt vill vi ge ett stort tack till vår handledare Mary-Anne Holfve-Sabel som har väglett oss genom arbetets gång. Hon varit till stor hjälp i vårt skrivande av examensarbetet.

8.1 Referenser

Björklund, Lars & Eriksson, Bernt (2001[2000]). *Barnet i mötet med livets mörka sidor*. Stockholm: Verbum.

Björkdahl, Ordell Susanne (2007) Kvantitativ metod – Ett annat sätt att tänka? i Björkdahl Ordell, Susanne & Dimenäs, Jörgen (2007). (s. 192-197). *Lära till lärare: att utveckla läraryrket - vetenskapligt förhållningssätt och vetenskaplig metodik*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Brodin, Marianne & Hylander, Ingrid (1998). *Att bli sig själv: Daniel Sterns teori i förskolans vardag*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Dovemark, Marianne (2007) Etnografi som forskningsansats i Björkdahl Ordell, Susanne & Dimenäs, Jörgen (2007). (s. 134-154). *Lära till lärare: att utveckla läraryrket - vetenskapligt förhållningssätt och vetenskaplig metodik*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Dyregrov, Atle (2007). *Sorg hos barn: en handledning för vuxna*. 2., [rev.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Erikson, Erik H. (1965). *Barnet och samhället*. 2., [omarb.] uppl., 5. tr. Stockholm: Natur och kultur

Foster, Sis (1990). *Barn, död och sorg: om barn i sörjande familjer*. Stockholm: Norstedt

Freud, Sigmund (2007). *Konst och litteratur*. Stockholm: Natur och kultur

Hellgren, Anna & Ljunggren, Carina (2008). *Ett förhållningssätt – en studie om pedagogers uppfattningar kring Reggio Emilias filosofi*. Borås: Högskolan i Borås, Institutionen för pedagogik. (Kandidatuppsats i läraryrket, återfinns på BADA)

Holland, John (2008). How schools can support children how experience loss and death. ERIC (via EBSCOhost).

<<http://web.ebscohost.com.lib.costello.pub.hb.se/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&hid=108&sid=28c90d9a-ab76-46b8-ae8c-a1aa5c89e78c%40sessionmgr114>> [2008]

Hägglund, Kent (1989). *Lekteorier*. Solna: Esselte studium.

Kihlström, Sonja (2007) Att genomföra en intervju i Björkdahl Ordell, Susanne & Dimenäs, Jörgen (2007). (s.47-57). *Lära till lärare: att utveckla läraryrket - vetenskapligt förhållningssätt och vetenskaplig metodik*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Lantz, Annika (2007). *Intervjumethodik*. 2., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Larsson, Staffan (1986). *Kvalitativ analys: exemplet fenomenografi*. Lund: Studentlitteratur

Läroplan för förskolan Lpfö 98. [Ny, rev. utg.] (2010). Stockholm: Skolverket

Marton, Ference (1981). Phenomenography- describing conceptions of the world around us. *Instructional Science*, 10, 177-200.

Nationalencyklopedin (Elektronisk), Tillgänglig:
<<http://www.ne.se/sok/f%C3%B6rlust?type=NE>> 2011-09-29

Olofsson, Birgitta (2003). *I lekens värld*. 2. uppl. Stockholm: Liber

Thurén, Torsten (2007). *Vetenskapsteori för nybörjare*. 2., [omarb.] uppl. Stockholm: Liber

Trost, Jan (2010). *Kvalitativa intervjuer*. 4., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistiska – samhällsvetenskaplig forskning*. Utgiven av Vetenskapsrådet.

Walter, David, A (2008). Grife and loss: towards an existential phenomenology of child spirituality. ERIC (via EBSCOhost).
<<http://web.ebscohost.com.lib.costello.pub.hb.se/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&hid=105&sid=18ddca0b-952b-4cbd-aafe-f374d080afd4%40sessionmgr111>> [2008]

Ödman, Per-Johan (2007). *Tolkning, förståelse, vetande: hermeneutik i teori och praktik*. 2., [omarb.] uppl. Stockholm: Norstedts akademiska förlag

Bilagor

Intervjuguide

Bakgrundsfrågor:

Vilket år tog du din examen?

Vad har du för grundutbildning?

Hur många år har du arbetat som pedagog?

Intervjufrågor

Huvudfrågor:

1. Vad är din första reaktion när du hör ordet förlust?
2. Har ni någon gång varit med om en förlustsituation? Beskriv i så fall händelsen kortfattat.
3. Vilken är den vanligaste förlusten du stött på under tiden du arbetat som pedagog?
4. Hur arbetar ni pedagoger på er förskola kring förlustbearbetning?
5. Vad anser ni vara bra hjälpmaterial för att kunna vägleda barnet/barnen i deras förlustbearbetning?
6. Hur avslutar ni er förlustbearbetning tillsammans med barnen?
7. Hur stor påverkan anser du att leken har i barnet/barnens förlustbearbetning?